

zakorzenia się w umysłach przez oddziaływanie mediów rozszerzających mentalność odrzucania Boga i usuwania go z horyzontu ludzkich zainteresowań. Demaskowanie nowego bałwochwalstwa może się skutecznie dokonać na płaszczyźnie etycznej, w ramach której wskaże się na błędy rozumowania i zaproponuje nowe wzorce w postaci przykładów życia ludzi świętych. Ciekawe jest odniesienie się ks. Królikowskiego do związku etyki z matematyką, które pozwala na znalezienie miary w działaniu i określanie równowagi między niedostatkiem i nadmiarem.

Nowe wady w postaci konsumizmu i konformizmu powodują swoiste formowanie umysłu do ulegania poprawności politycznej w istocie zmierzającej do hołdowania namiętnościom i odrzucania wymagań płynących z rozumnego kierowania swoim popędem. Powoduje to w konsekwencji popadanie w bezwstydnosć i seksomanie, które stają się narzędziami manipulacji człowiekiem podatnym na socjopatię, to jest nieprzystosowanie do życia społecznego i uśpienie emotywne, polegające na zaniku wrażliwości na dobro bliźniego. Owocem takich postaw jest ucieczka od odpowiedzialności w postaci negacji, czyli wypierania wyzwań z pola świadomości. Ostatecznym rezultatem pozostaje pustka, która czyni ludzkie życie bezsensownym i pozbawionym celu i znaczenia. Wskazane w książce nowe wady są niepokojącym wyzwaniem dla ludzi wierzących, którzy jedynie są w stanie przeciwstawić się tym zjawiskom w oparciu o moc Ewangelii, dającej nadzieję płynącą z żywotnej więzi z Bogiem.

Książka jest adresowana do wszystkich, którzy żywiąc nadzieję na ocalenie przyszłości świata, podejmują refleksję nad aktualnymi wyzwaniami płynącymi ze zmian cywilizacyjnych. Napisana językiem, pozwalającym na przystępny opis skomplikowanych zjawisk społeczno-kulturowych, stanowi interesującą lekturę zmuszającą do myślenia, ale też dającą poczucie, że mądre ludzkie wybory mogą przyczynić się do uratowania świata.

*Andrzej Derdziuk OFM Cap
Instytut Teologii Moralnej KUL
e-mail: aderdziu@kul.pl*

ODRADZAJĄCA MOC BOŻEJ ŻYCZLIWOŚCI W DZIELE POKUTY

PENITENZIERA APOSTOLICA, *Peccato, Misericordia, Riconciliazione. Dizionario Teologico-Pastorale*, Libreria Editrice Vaticana 2016, ss. 425.

DOI: <http://dx.do.org/10.18290/rt.2018.65.3-15>

„Słownik opracowany przez Penitencjarję Apostolską jest ważnym wkładem do Jubileuszu Miłosierdzia. Pozwala czytelnikowi pogłębić znaczenie drogi człowieka wzmocnionego Bożą życzliwością, która go odradza po doświadczeniu zagubienia i pokuty” (s. 5).

Od tych słów rozpoczyna prezentację najnowszej publikacji watykańskiej dykasterii sam papież Franciszek we wprowadzeniu podpisanym 24 czerwca 2016 r. Fakt ten nadaje słownikowi szczególną rangę powagi i autorytetu prezentowanych zagadnień. Podejmują one problematykę wyznaczającą moduł zetknięcia Bożego miłosierdzia z człowiekiem poszukującym wewnętrznego pokoju. Z uznaniem papieża w prezentowanym dziele spotyka się fakt przyznania szczególnego miejsca osobie spowiednika, który „jest powołany do uświadamiania sobie roli znaku Bożej miłości, nie tylko w celebracji rytu, ale w postawie przygarnięcia, zrozumienia i dialogu, które, bez cienia wątpliwości, przydają wydarzeniu sakramentalnemu większego bogactwa i znaczenia. Dokonuje się tu prawdziwe zanurzenie w Boże miłosierdzie” (s. 6).

Słownik, zawierający 60 haseł, jest dziełem grona wybitnych postaci świata teologicznego, pracujących w watykańskich dykasteriach oraz w różnych ośrodkach uniwersyteckich. Do każdego hasła dołączona jest krótka bibliografia obejmująca literaturę w głównych językach europejskich.

Zagadnienia prezentowane w słowniku usytuowane są na tle szerokiej panoramy biblijnej i doktrynalnej, uwypuklając ich znaczenie duszpasterskie, duchowe i liturgiczne. Do biblijnych fundamentów sięgają autorzy zwłaszcza przy tematach odnoszących się do zagadnień winy, nawrócenia, usprawiedliwienia, miłosierdzia, grzechu i przebaczenia. W praktycznym zastosowaniu w liturgii pomagają hasła odnoszące się do poszczególnych sakramentów, prezentując je w perspektywie pojednania i pokuty. Swoje miejsce w słowniku znalazły zatem sakramenty chrztu, Eucharystii, namaszczenia chorych i oczywiście sakrament pokuty. Jeśli kryterium doboru była obecność w teologii każdego z tych sakramentów treści związanych z pojednaniem i pokutą, to zawierają się one także w każdym z trzech pominiętych w słowniku sakramentów.

Poczynając od sakramentu kapłaństwa, jest co prawda obecne hasło odnoszące się do zadań i kwalifikacji spowiednika (*Confessore*, s. 103-110), ale równie interesujące byłoby omówienie sakramentu kapłaństwa w kluczu narzędzia pojednania człowieka z Bogiem. Przy sakramencie małżeństwa ważne z punktu widzenia duszpasterstwa rodzin byłoby zwrócenie uwagi na nieodzowność postawy nawrócenia i gotowości przebaczenia we wspólnocie małżeństwa i rodziny. Sakrament bierzmowania też mieści się w ramach tematyki poruszanej w słowniku. Ukazanie roli Ducha Świętego jako Chrystusowego daru dla przekonania świata o grzechu, to tylko jedno z możliwych uzasadnień ewentualnego włączenia tego hasła do prezentowanego dzieła.

Na uwagę zasługuje pogłębiona refleksja teologicznomoralna przy omówieniu takich haseł, jak: sumienie, rozwiedzeni żyjący w nowych związkach cywilnych, usprawiedliwienie, ustanowienie sakramentu pokuty, kierownictwo duchowe. Niektóre z nich zaprezentowane zostały ze szczególnym nachyleniem prawnokanonicznym. Należą do nich na przykład tematy dotyczące forum wewnętrznego, przestępstw i cenzur kanonicznych, możliwości uzyskania dyspens od przeszkód do zawarcia małżeństwa i przyjęcia święceń, grzechów zastrzeżonych Stolicy Apostolskiej, pieczęci sakramentalnej czy odpustów.

Inne okazały się ważnym wkładem dla właściwego odczytania relacji między spowiedzią a kierownictwem duchowym, czy też między spowiedzią a innymi sakramentami. Godna uwagi jest obecność haseł, które nie kojarzą się spontanicznie z tematy-

ką pokutną. Autorzy postarali się o uwypuklenie perspektywy pokutnej w układzie roku liturgicznego, w sposobie uporządkowania treści *Katechizmu Kościoła Katolickiego* czy w teologii każdego z siedmiu sakramentów.

Ciekawa jest również prezentacja hasła omawiającego Magisterium ostatnich papieży o tematyce pokuty i pojednania sięgającego Pawła VI do obecnego pontyfikatu papieża Franciszka (*Magistero papale recente*, s. 229-240). Zdumienie budzi jednak fakt pominięcia w tym zestawieniu odniesienia do pontyfikatu Benedykta XVI. Wystarczy przecież wspomnieć choćby encyklikę *Deus Caritas est, czy Ozędzie na Wielki Post 2007*, gdzie tematyka przebaczącej miłości Boga stanowi ważny wątek nauczania obecnego papieża-seniora.

Kształtowaniu postaw chrześcijańskich związanych z cnotą pokuty posłuży zwrócenie uwagi na znaczenie nawrócenia, jako wymogu płynącego z postawy wiary. Nawrócenie i kroczenie drogą wiary wzajemnie się warunkują i dopełniają, gdyż odwrócenie się od grzechu prowadzi zawsze ku wzmocnieniu wiary i głębszemu posłuszeństwu prawu Bożemu (*Conversione*, s. 115). Sama cnota pokuty nie jest wyizolowanym aktem życia chrześcijańskiego, ale powinna przybierać postać „pokuty dnia powszedniego”. Jej przykładowe formy to: solidne wypełnianie codziennych obowiązków, pogodne podejmowanie życiowych doświadczeń, samoograniczenie swoich zarobków, podejmowanie prac według kryteriów innych niż sama lukratywność itp. Dość powiedzieć, że ich przykładowe wyliczenie zajmuje w słownikowym hasle 18 linijek tekstu (*Penitenza*, s. 302).

Prezentowane dzieło zawiera całe bogactwo treści pomocnych do owocnego sprawowania sakramentu pokuty ze strony spowiednika. Powinien on zatem miłosierdzie uczynić sercem spotkania z penitentem w konfesjonale (*Accoglienza, ascolto e congedo*, s. 28). Przekazowi prawdy o Bożym miłosierdziu posłuży zapewne obszerna analiza teologiczna formuły rozgrzeszenia (*Assoluzione – spiegazione teologico-spirituale e canonica*, s. 41-46), uwypuklenie różnic między poczuciem winy i świadomością grzechu (*Colpa*, s. 79-88) czy też omówienie treści obecnych w siedmiu psalmach miłosierdzia (*I Sette Salmi Penitenziali e „Miserere”*, s. 387-392). W sytuacji zetknięcia się z wyznaniem grzechów objętych cenzurami kanonicznymi praktycznym przewodnikiem co do procedur postępowania posłuży treść hasła *Casi riservati*, s. 52-65.

Konfesjonał może też stać się miejscem kierownictwa duchowego. Chociaż spowiedź i kierownictwo duchowe różnią się między sobą co do istoty, to w tradycji chrześcijańskiej są one w praktyce powiązane. Mówi o tym wyraźnie także Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów ogłoszone 11 lutego 2013 r. przez Kongregację ds. Duchowieństwa: „Równocześnie z sakramentem Pojednania kapłan powinien pełnić posługę kierownictwa duchowego. Ponowne odkrycie i rozpowszechnienie tej praktyki, także poza czasem sprawowania Pokuty, jest wielkim dobrodziejstwem dla Kościoła w naszych czasach” (nr 73). Związek kierownictwa duchowego i spowiedzi w prezentowanym słowniku uzasadniony jest faktem, że często spowiedź staje się początkiem i zachętą do podjęcia drogi kierownictwa duchowego, podobnie jak samo kierownictwo duchowe może zaowocować lepszym przeżywaniem sakramentu pokuty (*Direzione spirituale*, s. 4).

Osobną uwagę słownik rezerwuje sytuacji osób rozwiedzionych żyjących w nowym związku cywilnym (*Divorziati risposati*, s. 152-162). Natomiast z treści hasła *Sigillo sacramentale* dowiemy się, że tajemnica sakramentalna określa moralnie (nie kanonicznie) także sposób myślenia i zawartość treści przywoływanych w pamięci spowiednika (s. 392). Teologicznym uzasadnieniem sekretu spowiedzi jest fakt, że penitent rozmawia nie tyle z samą osobą spowiednika, lecz wyznaje grzechy samemu Bogu. Spowiednik jest w tym wydarzeniu jakby „niewiedzący o tym, co usłyszał” (s. 394).

Wiele ważnych treści w kontekście dialogu ekumenicznego wniesie prezentacja sposobu pojmowania pokuty w tradycji anglikańskiej (*Penitenza nella tradizione anglicana*, s. 305-311), protestanckiej (*Penitenza nella tradizione della Riforma*, s. 311-316) i prawosławnej (*Penitenza nelle Chiese ortodosse*, s. 317-322).

Wspólne dzieło autorów, którzy podjęli się opracowania haseł do słownika Penitencjarii Apostolskiej na temat grzechu, miłosierdzia i pojednania, z pewnością posłuży cenną pomocą w sprawowaniu sakramentu pokuty przez spowiednika, w przygotowaniu do niego ze strony penitenta oraz w pogłębieniu refleksji teologicznomoralnej na temat zagadnień obecnych w omawianym dziele. W pełni wpisuje się ono w realizację pragnienia Penitencjarza Większego, kardynała Mauro Piacenzy, aby „sakrament pojednania był jeszcze lepiej postrzegany w naszych wspólnotach kościelnych, religijnych i parafialnych, jako uprzywilejowany szlak do przebycia na drodze nowej ewangelizacji” (*Préface*, s. 11).

Ks. Jarosław Wojtkun
Instytut Teologii Moralnej KUL
e-mail: jaroslaw.wojtkun@wp.pl

EUROPA – KONIEC ILUZJI

OSSERVATORIO CARDINALE VAN THUÂN SULLA DOTTRINA SOCIALE DELLA CHIESA, *Europa: la fine delle illusioni. Nono Rapporto dell'Osservatorio Cardinale Van Thuân*, red. Giampaolo Crepaldi, Stefano Fontana, Edizioni Cantagalli, Siena 2017.

DOI: <http://dx.do.org/10.18290/rt.2018.65.3-16>

Obserwatorium Nauki Społecznej Kościoła (imienia) kard. van Thuâna, zmarłego w 2001 roku Przewodniczącego Papieskiej Komisji „Iustitia et Pax”, przez 13 lat więźnia reżimu komunistycznego w Wietnamie (z tego 9 lat w izolacji), zostało założone w 2003 roku przez abpa Giampaolo Crepardi, ówczesnego sekretarza